

MAKK FERENC

Csaba és Alpár

A címben szereplő két „személy” azért került egymás mellé, mert az utóbbi években Györffy György tanulmányaiban mindketten a X. századi magyar történelem fontos személyiségeivé nőttek ki magukat. Az alábbiakban külön-külön a két „személy” alakjával és történeti szerepével kívánunk foglalkozni.

CSABA

Csaba vezér nevével és tevékenységével három írott forrásban találkozhatunk. E három kútfő — időbeli sorrendben — az 1200 táján élő Anonymus, a XIII. század végén alkotó Kézai Simon és a XVI. század elején író Aventinus.

Anonymus elmondása szerint a vezérek közül Szovárd és Kadocsa — Árpád fejedelem engedélyével — seregükkel (azaz népükkel) együtt a Balkánra mentek és ott telepedtek le. Szovárd népét, amely vezére halála után is görög földön maradt, Sobamogera (= Csaba-magyara) néven emlegetik.¹

Kézai a hun történetben lépteti fel Csabát, mint Attila király fiát, aki Attila halála után fegyveres csatában alulmaradt testvérével, Aladárral szemben, s ezért hívei egy részével Görögországba (= Bizáncba) ment, majd onnan visszatért a hunok (és magyarok) őshazájába, Szkítiába. Népének Pannoniában maradt része, a székelység úgy tudja azonban, hogy Csaba görög földön halálozott el.²

¹ E. SZENTPÉTERY: *Scriptores rerum Hungaricarum I—II.* Bp. 1937—1938. (továbbiakban: SRH) I. 92—93. — A Sobamogera (Csaba-magyara) kifejezésre legújabbán ld. KAPITÁNYFY I.: *Hungarobyzantina. Kéziratos kandidátusi értekezés.* Bp. 1992. 89.

² SRH I. 161—163.

Aventinus, a humanista bajor történetíró a 955. évi (s Augsburgnál végződő) kalandozás kapcsán a magyarok fővezére, Bulcsú rex mellett szereplő négy alvezér (regulus) között — Lél, Súr és Taksony társaságában — kétszer is megemlíti Csaba (Schaba) nevét.³

Ezen forrásadatok felhasználásával 1948-ban Györffy György úgy fogalmazott, hogy a népi hagyomány alapján író Anonymus és Kézai, ill. az eseményekkel egykorú forrásokból dolgozó Aventinus közlései alapján szerinte Csaba a X. század közepén élő kalandozó vezér volt, aki népével görög földre ment, ez a nép a Csaba-magyarja népe, amely valószínűleg azonos a bizánci forrásokban előforduló vardarióta turkokkal (türkökkel).⁴

Ehhez az elsőnek tekinthető Csaba-portréhoz viszonyítva látványos, mondhatni radikális változást jelentett az a — második — kép, amelyet 1980-ban rajzolt meg Györffy.

Az új Csaba-portré felvázolásához az alapot Ibn Hajján 942. évi vezérnévsora szolgáltatta.

1979-ben jelent meg Czeglédy Károly cikke az ibériai mór történetíró művének magyar vonatkozású részéről, amelynek arab szövegét a magyar tudós csupán fényképmásolat révén tanulmányozhatta. Czeglédy, miután leszögezte, hogy Ibn Hajján műve rendkívül értékes és megbízható forrás, megállapította: az arab szerző a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásának történetét írta meg, amely hét főnök parancsnoksága alatt zajlott le. Ezt követően pedig az arab szöveg alapján megadta a hét katonai parancsnok nevének betű szerinti olvasatát, amelyekből több olvasatot fel is oldott. Czeglédy a sorrendben első vezérnek a nevét, aki Ibn Hajján szerint a hét főnök közül a leghatalmasabb volt, Šānā formában, a másodikét Djjila, a harmadikét Wul(u)ğudi alakban adta vissza, s úgy foglalt állást, hogy a Šānā az Árpád-kori magyar forrásokban szereplő Csanád névnek, a Djjila a méltóságnév-

---

³ A. F. GOMBOS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae I—III*. Bp. 1937—1938. (továbbiakban: G) 353—354.

⁴ GYÖRFFY GY.: *Krónikáink és a magyar őstörténet*. Bp. 1948. (továbbiakban: GYÖRFFY 1948.) 32—33., 142., 151.; GYÖRFFY GY.: *István király és műve*. Bp. 1977. (továbbiakban: GYÖRFFY 1977.) 55.

ként használt *gyula* szónak, a Wul(u)ğudi a Bulcsú névnek, az ötödik (bizonytalan) olvasat pedig a Lél (Lehel) névnek felel meg.⁵

Györffy György 1980-ban megjelent tanulmányában részben elfogadta s átvette Czeglédy olvasatait és feloldásait, részben azonban módosította azokat. Utóbbiak közül a legfontosabb az volt, hogy emendatio eredményeképpen a Šanā alakot Šaba formában adta vissza, s ezt a Csaba névvel egyeztette. Ezután az Ibn Hajján szövegében szereplő „leghatalmasabb” vezért, Csabát azonosította Anonymus, Kézai és Aventinus Csaba vezérével.⁶ Ezt követően egy egészen nagy ívű koncepciót fejtett ki, amelynek a lényege a következő.

A 942. évi arab névsor a magyar törzsek, ill. törzsszövetség 942. évi vezetőinek (s nem a hadjárat parancsnokainak) neveit tartalmazza. Aminthogy pedig a névsor a második helyen a hét magyar törzs második számú vezetőjét, a gyulát, a harmadik helyen a harmadik számú törzsszövetségi vezetőt, Bulcsú harkát említi, az első helyen a törzsszövetség legfőbb (a forrásban: leghatalmasabb) vezetőjének a neve található, azaz Csaba 942-ben a magyarok nagyfejedelme volt. Csaba — mondja Györffy — nem tartozott az Árpád-házhoz, ezért nem igaz Bíborbanszületett Kostantinos császár azon kijelentése, miszerint mindig Árpád nemzetségéből kerül ki a magyarok nagyfejedelemje. A tudós császár e tévedése magyar informátorainak szándékos torzítására, Csaba vezér nevének célzatos elhallgatására megy vissza. Ily módon — fűzi tovább Györffy — az Árpád-házi Fajsز fejedelem előtt, aki 948-ban már hatalmon volt, Csaba személyében egy, nem Árpádtól származó nagyfejedelem állt a magyarság élén. Csabát azonban 942 és 948 között Fajsز és Bulcsú harka vezetésével leverték, azaz eszerint egymás után két dinasztia váltás is lejátszódott. Az ekkor bekövetkezett uralomváltás nyomán Fajsز lett a magyarok uralkodója, s ettől kezdve az Árpád-utódok végleg magukhoz ragadták a nagyfejedelmi méltóságot. Györffy szerint ezek az események a székelyek X. századi törtérelmével is összefüggenek. Csabát ugyanis a Fajsز és vezérei ellen vívott küzdelmé-

⁵ CZEGLÉDY K.: Új arab forrás a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar Nyelv 1979. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1979.) 273—282. — A CZEGLÉDY-féle Djila = Gyula olvasatra ld. GYÖRFFY GY.: A 942. évi vezérmévsor kérdéséhez. Magyar Nyelv 1980. (továbbiakban: GYÖRFFY 1980.) 311. Egyébként Ibn Hajján műve forrásértékére ld. még GYÖRFFY 1980. 308.; KRISTÓ GY.: A X. század közepi magyarság „nomadizmusának” kérdéséhez. Ethnographia 1982. (továbbiakban: KRISTÓ 1982.) 466.; Korai magyar történelmi lexikon. Főszerk.: KRISTÓ GY., szerk.: ENGEL P. és MAKK F. Bp. 1994. (továbbiakban: Lexikon) 277. (ZIMONYI I. cikke).

⁶ GYÖRFFY 1980. 309—314.

ben a székelyek is támogatták. Csaba a székelyek vezére volt, akik Csaba bukása nyomán két részre szakadtak. Egyik részük Csabával Görögországba menekült (Csaba magyarjai), a többiek a győztesek erőszakos telepítő akciója révén elkerültek első hazájukból, a bihari részekről szerteszét a gyepűkre határvédő feladatok ellátása céljából. Ez volt Györffy szerint a X. század legnagyobb belső népmozgása. Csabával együtt bukott a Nyitra vidéki Basman és a Zaránd vidéki Velek vezér is akiknek nevét Györffy szintén kiolvasta az arab betűkből. Végül Györffy a három első vezér: Csaba, Gyula és Bulcsú mindegyikének szállásterületét helynevek alapján meghatározta a Dunántúlon.⁷

Eddig az elmélet. A X. század közepe magyar törzsszövetségének belső uralmi-hatalmi viszonyairól mindeddig a rendelkezésünkre álló forrásokból szerfelett keveset tudunk meg. Most e koncepció jóvoltából — legalábbis első pillantásra úgy tűnik — nagy fontosságú eseményekre, eseménysorokra derült fény. Nem véletlen, hogy a maga koncepciójától eltelve Györffy a következőképpen nyilatkozik: »Ilyen távlatok nyílnak meg akkor, ha a 942. évi hét vezér közül „a leghatalmasabb” Šana nevet Šabára vagy Csabára helyesbítjük, míg Csanával semmit sem tudunk kezdeni.«⁸

E most idézett mondat két szempontból is nagyon tanulságos, hiszen többszörösen is rávilágít Györffy György forráskezelésének teljesen önkényes voltára. Györffy nyíltan elárulja itt magát: ha az arab szövegben Sana szó van, akkor — lehet a szöveg a leghitelesebb forrás, márpedig P. Chalmeta és Czeglédy Károly ezt vallja — semmit sem ér, semmire sem használható az adat. Miért? Mert nem tudunk a hiteles forrás közlésével mit kezdeni, hiszen elképzelt ötletünknek nem felel meg. Ezért változtassunk rajta, hátha tudunk olyan nevet kitalálni — tulajdonképpen új „adatot” létrehozni —, amit már értékesíteni tudunk prekoncepciónk teljes kidolgozásához. Mivel a X. század közepére szólóan — hála Anonymusnak, Kézainak és Aventinusnak — Csaba vezérünk már van, ehhez azonban Sana/Csana nem kapcsolható, ezért csináljunk belőle egy emendatióval Saba/Csaba alakot, s ez már „távlatos” elmélet oszlopa lehet. Ebből az eljárásból az derül ki egyértelműen, hogy nem a forrás a fontos, hanem a koncepció, s a forrást ehhez kell önhatalmúlag igazítani.

---

⁷ GYÖRFFY 1980. 313—317.

⁸ GYÖRFFY 1980. 316.

Győrffy önkényes forráskezelése teljes kudarcot vallott. Bebizonyosodott a régi filológiai alaptétel, hogy a hiteles forrást úgy kell elfogadni s felhasználni, ahogy van, azon még „távlatos” koncepció érdekében sem szabad változtatni.

1979-ben ugyanis megjelent Pedro Chalmeta és munkatársai jóvoltából Ibn Hajján Al-Muqtabas című műve V. kötetének kritikai kiadása.⁹ Ennek alapján Elter István 1981-ben több vezérnév kapcsán komoly változtatásokat javasolt. A leglényegesebb megállapítása az volt, hogy az első vezér nevének tekintett Šānā nem tulajdonnév, hanem egyszerű közfőnév, amelynek *méltóság*, *rang* jelentése van, s az arab szövegben *accusativus respectivusként* tekinthetőáztározói értelemmel bír: az előtte és az utána álló egy-egy arab szóval együtt azt jelenti, hogy „közöttük *méltóságra* ~ *rangra nézve* legnagyobb...”¹⁰ Chalmeta és Elter olvasata nyomán a šān/šānā szó jelentését és értelmét Czeglédy Károly azonnal elfogadta, s egyuttal mindjárt fel is adta a maga Šānā ~ Csanád névjavaslatát.¹¹ Ezzel megszünt Csanád, mint kalandozó vezér, és végleg kiiktatódott a magyar történelemből.

Nem így tett Győrffy György. 1984-ben adták ki a tízkötetes Magyarország története első kötetét, amelynek idevágó részét Győrffy György írta.¹² Ebben ismét nagyon sajtóságos fejtegetések találhatók tőle a 942. évi vezérnévsorral kapcsolatban. Több névalaknál is Győrffy figyelembe vette Chalmeta, Elter, Czeglédy új olvasatait, de zavarba került a šān/šānā szó értelmezése kapcsán. Korábbi véleményében megingott, de azt mégsem adta fel. Ezért fogalmaz így: „A főfejedelem megjelölésénél a forráskiadásban Sana áll, ami lehet az arab 'méltóság' szó, de lehet az arab másoló által szónak felfogott személynév is, Sana ugyanis egy pont változtatásával Sabának is olvasható.”¹³ Amikor ugyanitt felsorolja a 942. évi vezéreket, továbbra is Saba ~ Schaba ~ Chaba (Csaba) szerepel első helyen, a

⁹ P. CHALMETA—F. CORRIENTE—M. SUBH: Ibn Hayyān, Al-Muqtabas V. Madrid 1979. (továbbiakban: Al-Muqtabas).

¹⁰ ELTER I.: Néhány megjegyzés Ibn Hayyān a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról szóló tudósításához. Magyar Nyelv 1981. (továbbiakban: ELTER 1981.) 413., 415.

¹¹ CZEGLÉDY K.: Még egyszer a magyarok 942. évi spanyolországi kalandozásáról. Magyar Nyelv 1981. (továbbiakban: CZEGLÉDY 1981.) 420.

¹² Magyarország története tíz kötetben I. Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig. Bp. 1984. Főszerk.: SZÉKELY GY., szerk.: BARTHA A. (továbbiakban: GYÖRFFY 1984.).

¹³ GYÖRFFY 1984. 609.

második helyen gyila (Gyula), a harmadikon Bulcsú, a negyediken Velech, az ötödiken Basman, a hatodik megfjetlen, a hetediken Harhadi (Harka).¹⁴

A zavar, a bizonytalanság azonban végig ott érződik a sorok között. Világosan kiderül ez a következő fejtegetéséből: „Ibn Hajján 942. évi vezérnévsorát csak részben sikerült megfejteni, éppen ezért nehéz lenne a magyar történetbe beépíteni. Annyi azonban a bizonyosan kiolvasható nevekből is kitűnik, hogy a fő méltóságviselők nem ugyanazok, mint akiket Břborbanszületett Konstantin császár feltűntetett [ti. 948 tájára vonatkozóan; MF kiegészítése], ebből pedig arra lehet következtetni, hogy 942 és 948 között az uralomban változás következett be.”¹⁵

Ebben az új helyzetben került sor a Csaba-portré immár harmadik változatának a megrajzolására.

Győrffy — Árpád halálától követve az eseményeket — már nem említi fejedelmként Csabát, noha a Csaba név olvasatáról nem mondott le. Árpád után és Fajsz között csak Szabolcs vezért, ill. fejedelmet nevezi meg.¹⁶ 1980-as „távlatos” koncepciója azonban fogva tartja őt, s változatlanul azt vallja, hogy 942 után uralomváltozás következett be, amelynek révén „a harcból győztesen kikerülő Árpád-házi Fajsz” lett a fejedelem.¹⁷ Nem világos azonban, hogy kitől ragadta el Fajsz a magyar fejedelmi méltóságot: Szabolcstól vagy Csabától. Valószínűleg Győrffy sem lát már tisztán, éppen ezért Csabával kapcsolatban nem is a fejedelmi méltóságot hangsúlyozza, hanem — Kézai és Anonymus alapján — azt, hogy 942 táján — az Árpád-házi hercegek helyett — ő alá tartoztak a székelyek, s így Csaba a székelyek vezére volt.¹⁸ A 944 és 946 közé datált s az uralomért vívott harcban a székelyek Csabát támogatták, s a vereség után került sor arra, hogy egy részük Csaba vezetésével a Balkánra menekült a Vardar folyó vidékére, más részüket a Körösök vidékéről a gyepűkre telepítették szét. Csaba vezér és a székelyek szoros kapcsolatát bizonyítja Győrffy szerint „a Körösök összefolyásánál fekvő (Békés)Csaba neve és elhelyezkedése” is. A hatalmi küzdelem során Basman vezér szintén elbukott, és szállásterületét — a törzsnévi eredetű helynevek alapján —

---

¹⁴ Uo.

¹⁵ GYÖRFFY 1984. 676.

¹⁶ GYÖRFFY 1984. 671.

¹⁷ GYÖRFFY 1984. 676.

¹⁸ GYÖRFFY 1984. 677., 678.

Árpád-házi Lél foglalta el a Nyitra mentén, miközben Bulcsú megerősödve került ki a harcból Fajsz fejedelem oldalán.¹⁹

Ha ezek után abból indulunk ki, hogy 1980-ban Györffy szerint a második Csaba-portré alappillére a Saba ~ Csaba névolvasat volt, ekkor egészen egyértelmű: az a koncepció Chalmeta, Elter és Czeglédy szövegfilológiai megállapításai nyomán teljesen összeomlott, mégha Györffy ezt 1984-ben sem volt hajlandó érdemben tudomásul venni. De más szempontból is rendkívül gyenge alapokon áll az 1984-es elmélet.

Ellentmond a Györffy által felvázolt események kronológiájának Aventinus azon közlése, mely szerint Csaba 955-ben ott volt Augsburgnál,²⁰ tehát csak ezt követően távozhatott a Balkánra. Elfogadhatatlan Györffy érvelése (Békés)Csaba nevét és fekvését illetően, amit egyébként korábban nem is vetett fel. Meggyengült koncepciója erősítése érdekében vette elő ezt az érvet 1984-ben. A település neve azonban csak 1332-ben fordul elő először a forrásokban, és semmi sem szól amellett, hogy már évszázadokkal korábban is létező falu lett volna.²¹ Ily módon összekapcsolása a X. század közepi Csaba vezérrel — külön bizonyítás nélkül — teljesen önkényes. Egyébként Csaba helynévből a középkori Magyarországon található még mintegy harminc.²² Györffy adós maradt annak kifejtésével, hogy ezek miékként kapcsolódnak, ill. miért nem kapcsolódnak Csaba történetéhez.

Ezek után számunkra, mert nem bizonyított, elfogadhatatlan az 1984-es Csaba-portré is.

1993-ban újabb — ezuttal már a negyedik — változatban került megfogalmazásra Csaba vezér politikai karrierje Györffy György magyar történetében. Ebben az évben újra megjelent a szerző 1948-es könyve (Krónikáink és a magyar őstörténet), amelyhez a végén több új tanulmányt csatolt.²³ E tanulmányok közül a 942. évi névsort elemző cikkének egyik lábjegyzetében Györffy döntő elhatározásra jutott: Chalmeta, Elter és Czeglédy nyomán feladta a Sana > Saba > Csaba emenda-

¹⁹ GYÖRFFY 1984. 678.

²⁰ G 353—354.

²¹ Ehhez ld. GYÖRFFY GY.: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp. 1963. (továbbiakban: GYÖRFFY 1963.) 504.

²² KRISTÓ GY.—MAKK F.—SZEGFŰ L.: Adatok „korai” helyneveink ismeretéhez I. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 44 (1973) 62.

²³ GYÖRFFY GY.: Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések—új válaszok. Bp. 1993. (továbbiakban: GYÖRFFY 1993.).

tiót és olvasatot.²⁴ Ennek magától értetődő következménye lett az, hogy — csaknem másfél évtized után — teljesen és véglegesen kudarcot vallott Csaba vezér nagyfejedelemségének gondolata.

Ugyanakkor Györffy — Chalmeta, Elter és Czegléd megállapításait figyelembe véve — Ibn Hajján 1979-es szövege alapján újólag megalkotta a maga vezérnévsorát. Eszerint a 942. évi törzsfői névsor a következő: Gyula, Ecser, Bulcsú, Basman, Alpár, Galád, Harhadi (=Harka).²⁵

Ezen új vezérnévsor birtokában az 1993-as kötet *Vezérnévsor* című fejezete tanulmányaiiban Györffy — egyrészt teljesen mellőzve azt, hogy a nevek olvasatai közül több esetben változatlanul nagy a bizonytalanság,²⁶ másrészt tökéletesen elfeledkezve saját 1984-es véleményéről, miszerint a 942. évi vezérnévsor beépítése a magyar történelembe szerfelett nehéz — merészen újraírta a X. század első fele magyar fejedelemsége uralmi-politikai viszonyainak alakulását. Ennek egyik lényeges alapgondolata az, hogy Árpádtól és Kurszántól kezdve egészen Fajsz 955-ös bukásáig a magyar törzsszövetség története állandó belharcok, hatalmi küzdelmek szakadatlan sorozata.²⁷

Ezekkel a belharcokkal összefüggésben fogalmazta meg a kérdést: „melyikhez kapcsolható Csaba leverése?”²⁸

A válasz során Györffy először is Csaba — aki természetesen már nem fejedelem — családi viszonyait igyekszik meghatározni. Miután elveti azon — önmaga által felvetett — ötletet, hogy ti. Csaba a Kurszán-utódok közé tartozott volna, villámgyorsan két másik lehetőséggel áll elő. Mindkét variáció szerint — s ez is nagy változás a korábbiakhoz képest — Csaba az Árpád-nemzetséghez tartozik. Az

²⁴ GYÖRFFY 1993. 225. 173. jegyz.

²⁵ GYÖRFFY 1993. 225–227. — Ebből a listából Csaba mellett Velek is hiányzik, akinek neve szintén olvasható volt az 1980-as GYÖRFFY-féle névsorban (GYÖRFFY 1980. 310.). Érdekes — s ez GYÖRFFY bizonytalankodását mutatja —, hogy 1981-ben CZEGLÉDY hatására GYÖRFFY elállt a Velek olvasattól (GYÖRFFY 1981. 512.), de 1984-ben ismét szerepelteti a vezérek névsorában (GYÖRFFY 1984. 609.). Velek volt az, aki GYÖRFFY szerint 942 után Basman vezérrel együtt — a Körös vidéki katonai segédnépek parancsnokaként — Fajsz ellenében vereséget szenvedett (GYÖRFFY 1980. 316., 317.). Velek nevének végleges elejtésére ld. GYÖRFFY 1993. 228. 191. jegyz. Így hát most már ez a szép történet is összeomlott.

²⁶ A nevek olvasatai közötti eltérésekre és a bizonytalanságokra ld. ELTER 1981. 417., 418., 419.; CZEGLÉDY 1981. 422.; TÓTH S.: A magyar fejedelmi méltóság öröklődése. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica 83 (1986) 6–7.; L. VARADY: Revision des Ungarn-Image von Konstantinos Porphyrogenetos. Byzantinische Zeitschrift 82 (1989) 52.

²⁷ GYÖRFFY 1993. 231.

²⁸ Uo.

egyik lehetőség az, hogy Csaba a legidősebb Árpád-fiúnak, Leventének a fia vagy unokája. Ennek bizonyítására Györffy számára két helynév szolgál. Györffy kimutatja, hogy a középkorban Abaúj, ill. Heves megyék területén egymás szomszédságában volt egy Levente és egy Csobád nevű falu, s mivel szerinte az első Árpád fiáról, a második pedig Csaba vezérről kapta nevét, ezért joggal tételezhető fel: Csaba fejedelemfi (sic!) Levente közeli rokona (fia vagy unokája) volt.²⁹ Úgy véljük: e megdöbbentően vérszegény „adatsor” (két helynév!) egyáltalán nem alkalmas Györffy nézete igazolására. Először is önmagában semmi sem igazolja azt, hogy e két települést Levente vezérről, ill. Csaba fejedelemfiről nevezték volna el. S ismét felvetődik a kérdés: mi bizonyítja azt, hogy ez a két település első előfordulásuk (1297, ill. 1323) előtt már évszázadokkal korábban is létezett? Másodszor Györffy érvelése alapján egyértelmű axiómaként adódik az a tétel, hogy minden olyan esetben, amikor két — egymástól eltérő — személynév után elnevezett települést találunk egymás közelében, akkor a két névadó személy egymásnak közeli rokona volt. Ez pedig teljes képtelenség!

Ugyanez a véleményünk a Györffy által felvetett másik lehetőségről is. Eszerint Csaba a X. század közepén uralkodó Fajsz fejedelem fia volt. Ennek alátámasztására egyetlen helynév szolgál: Györffy szerint a Sárvíz mellékének közelében előforduló Csaba falu Csabáról kapta nevét, mivel a trónörökös szálláshelye volt. S minthogy a Sárvíz melléke Györffy szerint a Jutas-Tevel-Fajsz-ág területének számított, ezért Csaba herceg Fajsz fiának tekinthető.³⁰ E lehetőséggel kapcsolatban a következő kifogások emelhetők. Semmi sem igazolja, hogy e somogyi Csaba falut Csaba hercegről nevezték el. Ha e falu fekvése miatt Csaba vezér a Fajsz-ághoz tartozott, akkor a környéken található és személyről elnevezett település összes névadója a Fajsz-család tagja lett volna!? Teljes képtelenség!

E példákban is látható: Györffy számára — tetszőleges kombinációk révén — mindenre felhasználhatók a helynevek. Nyilván ezért is teszi oly magasra Györffy a földrajzi nevek forrásértékét, hiszen azok kívánság szerint egyszerre alkalmasak a legkülönbözőbb elméleti konstrukciók alátámasztására.³¹ Mi ezt a forráskezelési

²⁹ GYÖRFFY 1993. 232.

³⁰ GYÖRFFY 1993. 232–233.

³¹ GYÖRFFY felfogására ld. pl. GYÖRFFY GY.: A honfoglaló magyarok településrendjéről. *Archaeologiai Értesítő* 1970. (továbbiakban: GYÖRFFY 1970.) 199–200.; GYÖRFFY 1993. 219., 219. 150. jegyz.; GYÖRFFY GY.: Vezéri szálláshelyek emlékei. *Honfoglaláskor és régészet*. Főszerk.: GYÖRFFY Gy., szerk.: KOVÁCS L. Bp. 1994. (továbbiakban: GYÖRFFY 1994.) 129., 134. A helynevek kritikai felhasználásáról ld. még: GYÖRFFY 1993. 232–233.

szabadosságot nem tudjuk elfogadni. Csaba, mint trónörökös herceg — fejtegeti tovább Györffy — 955-ben (s nem 942 és 948 között, miként vallotta azt korábban) Fajsz fejedelem bukása után hatalomra tört, de az uralomért vívott harcban, amelyben a székelyek is támogatták őt, súlyos vereséget szenvedett. Ezt követte Csaba és a székelység egy részének Balkánra menekülése, ill. a székelyek másik részének a határszéli gyepűkre telepítése.³² Természetesen Csaba és a székelyek kapcsolatánál az 1984-es koncepció kerül bemutatásra.

Mi úgy látjuk: megbízható adatok ennek a Csaba-portrénak igazolására sem állnak Györffy rendelkezésére, ezért ezt a Csaba-koncepciót sem tudjuk elfogadni. Véleményünk az, hogy Csaba vezér alakját és történelmi szerepét illetően — Anonymus, Kézai és Aventinus közléseinek reális értékelése alapján — ma is az a kép tekinthető a legvalószínűbbnek, amelyet maga Györffy is 1948-ban vallott, s amelyet számos szakember ugyancsak elfogadott.³³

ALPÁR

Alpárról egészen 1993-ig egyetlen írott forrás sem szólt. Alpár vezér személye 1993-ban Györffy György jóvoltából kelt életre, és lett a X. század közepi magyar história egyik jelentős alakjává.

Alpár nevéhez Györffy az Ibn Hajján-féle, 942. évi vezérnévsor ötödik tagjának többszörös emendatiója révén jutott el. Az arabista szakemberek az ötödik nevet vagy l. x. s formában adták vissza (amelyben az „x” egyaránt jelölhet b, t, n és j mássalhangzót), vagy l. j. s alakban olvasták el.³⁴ Györffy ezeken az olvasatokon kétszeres emendatiót hajtott végre, amely l.b.r olvasatot eredményezett. Ezt pedig a Labor ~ Labor névalakkal azonosította, amelyet a török Alp-er (= hős férfi) név szláv hangátvetéses formájának minősített, s egyeztetette a magyar helynevek között

lására általában véve ld. KRISTÓ GY.: Szempontok korai helyneveink tipológiájához. Acta Universitatis Szegediensis de Atilia József norminatae. Acta Historica (55) 1976. (továbbiakban: KRISTÓ 1976.).

³² GYÖRFFY 1993. 234.

³³ Ld. pl. MORAVCSIK GY.: Bizánc és a magyarság. Bp. 1953. 49.; KRISTÓ GY.: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 105—106., 292., 462.; KRISTÓ 1982. 470., E. MÁLYUSZ—J. KRISTÓ: Johannes de Thurocz Chronica Hungarorum. Commentarii III/I. Bp. 1988. 131.; Lexikon 143. (KORDÉ Z. cikke).

³⁴ Ehhez ld. ELTER 1981. 419.; CZEGLÉDY 1981. 422. CHALMETA olvasatára ld. GYÖRFFY 1993. 228.

előforduló Alpár névvel, mint a török Alper szó magyar változatával. Ily módon kimutatta, hogy 942-ben az egyik magyar törzs vezetőjét Alpárnak hívták, akit az Anonymusnál szereplő — honfoglaláskori — Laborc szláv vezérrel azonosított.³⁵

Ezután megkereste Alpár vezér és törzse földjét a X. század közepi Magyarországon. Azon alaptétele nyomán, miszerint tartós településfolytonosság esetén a szálláshely neve (főleg folyóparton) megőrzi a birtokos vezér nevét,³⁶ úgy foglalt állást, hogy az Alpár földrajzi nevek elhelyezkedése alapján Alpár vezér — a honfoglaláskori Ónd vezér utódként és örökösöként — a Tisza mentén lakott, s 942-ben szállásterülete északról délre az Ondava folyótól Titelig húzódott.³⁷ E részen az ő vára volt Alpár vára, amelyet Anonymus szerint Ónd vezér Salán dux legyőzése után foglalt el.³⁸ Alpár vezér — viszi a fonalat tovább Györffy — vezértársaival, más törzsfőnökökkel együtt — 943 és 948 között lázadást robbantott ki Fajszi fejedelem ellen. Alpár szövetségesei voltak a Nyitra vidéki Basman, az erdélyi Gelou (Gyalu) és a Temes vidéki Glad ~ Galád.³⁹ A Galád nevet Györffy a 942. évi lista hatodik vezérének nevéként olvasta ki ugyancsak többszörös szövegjavítás útján. Amit ugyanis az orientalisták 'x.w.d, ill. 'r.w.d alakban olvastak el, azt ő Grod ~ Grud ~ Garod formában adott vissza, és ezt az olvasatot a Glad ~ Galád névvel azonosította.⁴⁰

Fajszi fejedelem és Alpárék összecsapásának okát illetően 1994-ben új ötlettel állt elő Györffy, hogy ti. nem Alpár és társai hatalomellenes lázadásáról volt szó a fejedelemmel szemben, hanem éppen fordítva: Fajszi és hívei (Bulcsú és Harka) támadtak Alpárékra a Tisza menti kereskedelmi útvonal megszerzésének érdekében 945 körül.⁴¹ Győzelmük után Fajsziék a levert vezérek területét birtokukba vették, a fontosabb helyeket megbízható törzsek katonaságával szállták meg. Györffy szerint ezt bizonyítják a bukott vezérek egykori területén sűrűsödő törzsi helynevek.⁴² Györffy úgy véli: Anonymus a helyi szláv hagyományt követve írt arról, hogy Laborc vezért, aki Zemplén várába akart menekülni, a vesztes csata után a

³⁵ GYÖRFFY 1993. 228.; GYÖRFFY 1994. 131.

³⁶ Erre ld. pl. GYÖRFFY 1994. 129.

³⁷ GYÖRFFY 1993. 228–229.; GYÖRFFY 1994. 131.

³⁸ SRH I. 54., 83–84. — Ehhez ld. GYÖRFFY 1993. 229.; GYÖRFFY 1994. 131.

³⁹ GYÖRFFY 1993. 229–230., 229. 208. jegyz.

⁴⁰ ELTER 1981. 417.; CZEGLÉDY 1981. 422. P. CHALMETA olvasatát ('r. w. d) ELTER idézett helye hozza. — GYÖRFFY olvasatára ld. GYÖRFFY 1993. 229.

⁴¹ GYÖRFFY 1994. 135–137.

⁴² GYÖRFFY 1993. 234.

róla elnevezett folyónál akasztották fel a magyarok.⁴³ A Laborc ~ Alpár azonosság alapján Györffy határozottan kijelenti: az ún. zempléni „fejedelmi” (vezéri) sírban, amelyet 1958-ban találtak meg a régészek, a Fajsz ellenében vívott csata során elesett Alpár vezér nyugszik, „s így a zempléni sír Alpár vezérnek tulajdonítható”.⁴⁴ Majd e belharccal kapcsolatban kijelenti, hogy ezen küzdelmeknek a hagyományait ismerve alkotta meg Anonymus a magyarok honfoglaló harcait.⁴⁵

Ezzel az egész koncepcióval kapcsolatban igen komoly fenntartásokat vagyunk kénytelenek megfogalmazni.

Ezek közül az első és talán a legfontosabb az, hogy emendatíóval nevet kiolvasni szerfelett nagyon veszélyes dolog. Ezt a Sana ~ Saba/Csaba emendatíó teljes kudarca tökéletesen bizonyította. Kétszeres szövegjavítás pedig már egyenesen megengedhetetlen, mert ezután nincs megállás: hiszen ilyen alapon addig lehet emendálni, amíg a kívánt, keresett nevet meg nem kapjuk! De nemcsak a többszöri emendatio okoz nehézséget. Az Alpár ~ Laborc névpár magyarozatával kapcsolatban Berta Árpád alábbi szakvéleménye szerint nyelvészeti és kronológiai problémák is felvetődnek.

„A magyar Alpár szónak a török Alper névből való származtatása elfogadható. A török szó szláv hangátvetéses alakjának azonban Laber ~ Labar helyett szabályosan a Laper ~ Lapar ~ Lapor forma felelne meg. Ilyen azonban a szláv forrásokban nincs. Másszóval a p helyén levő b hang külön nyelvi magyarozatot igényelne!

A szláv Laber ~ Labar ~ Labur alak b hangja akkor lehetne védhető, ha a keleti szláv szó — egy feltételezett — kun (kipcsak török) Álbär szóból származna, de ennek áthidalhatatlan kronológiai akadálya van. A keleti szlávok ugyanis a kipcsak kunokkal nem a X. század első felében, hanem csak a XI. század második felében találkozhattak. Ebben az esetben viszont a XI. századi Laber ~ Labar alak (ld. orosz évkönyvek adatát) semmiképpen sem kapcsolható a X. század közepi magyar Alpár névhez.”⁴⁶

Mindezen problémák miatt mi nem tudjuk elfogadni a Laber ~ Labar olvasatot, s így természetesen azt sem látjuk bizonyítottnak, hogy 942-ben egy Alpár nevű törzsfő élt volna Magyarországon!

---

⁴³ SRH I.52.—GYÖRFFY véleményére ld. GYÖRFFY 1994. 132., 133.

⁴⁴ GYÖRFFY 1994. 133.

⁴⁵ GYÖRFFY 1993. 229.; GYÖRFFY 1994. 137.

⁴⁶ Ezúton is megköszönjük Berta Árpád szíves segítségét.

A már említett emendatiók miatt hasonlóan vélekedünk a Grud ~ Grod olvasatról is; vagyis Galád vezér személyét sem tartjuk bizonyítottnak.

Korábban maga Györffy is azt vallotta, hogy Anonymus — egyáltalán nem ismerve a honfoglalás kori Kárpát-medencének és környékének politikai viszonyait és szereplőit — a magyarok ellenfeleit nem a valóságból vette, hanem kitalálta őket, mégpedig többségüket helynevekből keltette életre (így tett például Salán, Zobor, Gyalu, Galád és Laborc esetében).⁴⁷ Most azonban fordított egyet, s Laborc-Alpárt, Gyalut és Galádot valóságos történelmi személyeknek tette meg.⁴⁸ S ezzel összefüggésben úgy fogalmazott, hogy éppen a 945 körüli beharcok alapján rajzolta meg Anonymus a honfoglalás csatáit, holott korábban még úgy vélte: az anonymusi honfoglalás számára Szent István harcai jelentették a fő motívumforrást.⁴⁹ Megváltozott felfogásának jogosságát azonban a Laborc (Alpár) és a Galád neveket eredményező s többszörös emendatio indokolatlansága, önkényes volta önmagában megkérdőjelezi.

De nézzük az elméletet tovább. Hiszen a helynevekkel szintén baj van, amelyekre pedig ezúttal is óriási terheket rakott Györffy. Salán várát, Alpárt, amint láttuk, megtette Alpár vezér várának. Ez azonban a régészet tanúbizonyúsága szerint nem lehetett Alpár vezér vára. Igaz ugyan, hogy itt bronzkori földvár található, de a régészeti ásatások — minden kétséget kizáróan — teljes egyértelműséggel azt igazolták, hogy e várban a VIII. századtól a XI. század végéig az életnek, a használatnak legkisebb nyoma sem mutatható ki! Maga az Árpád-kori vár pedig a bronzkori vár helyén csak a XII. század elején épült.⁵⁰ Azaz ezt a várat a X. század közepén természetszerűleg nem használhatták. Vagyis a régészet eredményei arról tanúskodnak, hogy az a vár, amelyet Anonymus Alpár várként Salán és Ónd vezérek várának mond, nem lehetett a feltételezett Alpár vezér vára!

Ugyancsak problémát jelent Györffy elmélete számára az, hogy Alpár vezér feltételezett, Tisza menti szállásváltó útvonalától messze távol van még egy Alpár

⁴⁷ Így pl. GYÖRFFY GY.: Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában. Ethnographia 1965. (továbbiakban: GYÖRFFY 1965.) 415.; GYÖRFFY GY.—PAIS D.: Anonymus Gesta Hungarorum. Bp. 1975. 15—16.

⁴⁸ Érdemes megjegyezni: GYÖRFFY már 1984-ben életre keltette Gyalu és Galád vezéreket, de akkor még csak X. századi magyar szállásbirtokosoknak tartotta őket (GYÖRFFY 1984. 585.). X. századi magyar vezérekévé Alpár története kapcsán léptek elő.

⁴⁹ GYÖRFFY 1965. 420—429.

⁵⁰ BÓNA I.—NOVÁKI GY.: Alpár bronzkori és Árpád-kori vára. Cumania 7 (1982) 99—103.

nevű település Nagyvárad mellett (Váradalpár; ma Alparea, Románia).⁵¹ Érzi Györffy, hogy ez a helység nem illik bele a Tisza menti vezéri útvonal-koncepcióba, ezért gyorsan két indokot is kitalál ezen Alpár létének igazolására, ill. Alpár vezér személyéhez kapcsolására. Eszerint Alpár ezt a települést vagy rokonság révén vagy erőszakos foglalással szerezte meg az Árpádoktól.⁵² Felvetődik azonban a kérdés: miként lehetséges az, hogy Alpár vezér leverése után az Árpádok meghagyták ellenségük nevén a falut, amelynek korábban nyilván volt általuk adott elnevezése,⁵³ amennyiben egyáltalán az a helység a X. század közepén létezett, amit egyébként semmi sem bizonyít! A helynevekkel kapcsolatban Györffy egyik — gyakran hangoztatott — nézete úgy szól, hogy azon a vidéken, amelyet az Árpádok erőszakkal szereztek meg, a törzsnévi helynevek törvénytörő sűrűsödése, csomósodása figyelhető meg, míg ott hiányoznak e földrajzi nevek, ahol az Árpádok békésen birtokoltak.⁵⁴ Kristó Gyula azonban konkrét példák elemzése révén hitelt érdemlően bebizonyította, hogy a törzsnévi eredetű földrajzi nevek elhelyezkedésében ilyen törvénytörőség egyáltalában nem érvényesült. Az erővel legyőzött Gyula erdélyi területén és az ugyancsak fegyverrel leverett Ajtony Maros menti vára környékén szó sincs a törzsnévi helynevek sűrűsödéséről.⁵⁵ Ennek alapján viszont bizonyos törzsnévi földrajzi neveknek a Tisza mentén megfigyelhető csomósodása önmagában nem engedhet meg olyan következtetést, mintha Fajsz fejedelem és Alpár vezér között fegyveres küzdelem zajlott volna le. Végül utalunk arra, hogy a feltételezett konfliktus okaival ugyancsak probléma van, maga Györffy is bizonytalan, s mivel egyetlen egy megfelelő adata sincs, két különböző magyarázatot ad:⁵⁶ döntse el az olvasó!

A fentiek alapján számunkra teljesen egyértelmű: Györffy az Alpár vezérre vonatkozó koncepcióját egyetlen lényeges ponton sem tudja bizonyítani. Ezért mi úgy látjuk: e légből kapott elmélet nem a történelmi valóságot, hanem Györffy

⁵¹ GYÖRFFY 1963. 594.

⁵² GYÖRFFY 1993. 228—229.

⁵³ A helynévadásban jól ismert jelenség az, amikor tulajdonosváltás esetén a régi birtokosról elnevezett település az új birtokos nevét veszi fel a birtokjog igazolása céljából. Erre ld. pl. KRISTÓ 1976. 11—12.

⁵⁴ Ld. pl. GYÖRFFY GY.: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. 27.; GYÖRFFY 1993. 234.

⁵⁵ KRISTÓ GY.: Törzsek és törzsnévi helynevek. Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk.: BARTHA A.—CZEGLÉDY K.—RÓNA-TAS A. Bp. 1977. 216—219.

⁵⁶ Kíváncsian várjuk a régészek és a numizmaták szakvéleményét GYÖRFFY azon hipotéziséről, amelyet a dirhemeletekkel és a kereskedelmi forgalommal kapcsolatban Alpár vezér nevéhez fűzött.

forráskezelésének szabadosságát igazolja, ily módon magunk Alpár vezért — Gyalu és Galád vezérekkel együtt, — törölni javasoljuk a X. századi magyar történelem szereplői közül. Ami egyúttal azt is jelenti: az égvilágon semmi sem tanúsítja azt, hogy a zempléni sírban Alpár vezér nyugszik.⁵⁷ Mindebből következően pedig természetesen a nevükhöz, ill. a személyükhöz fűzött históriákat is törölni kell, amelyek Györffynek — Anonymus meseszövéssel vetekedő — fantáziáját dicsérik csupán. Csaba és Alpár „történetét” áttekintve megállapítható: ezek a „személyek” Györffy György munkássága révén indokolatlanul jutottak kiemelkedő szerephez X. századi történelmünkben.

Mi úgy látjuk, hogy Györffy ezen „eredményei” alapvetően két körülményre vezethetők vissza. Az egyik a források megbízhatósága vizsgálatának a mellőzése, a másik pedig az előzőből fakadó túlburjánzó ötletgazdagság.

Számunkra úgy tűnik: mivel ezek az ötletek, amelyek rendre nélkülözik a szilárd forrásbázist, felettebb sűrűn változnak, a nézetek e gyakori változása önmagában is hiteltelenné teszi ezen ötleteket.

---

⁵⁷ Tehát Györffy ötlete egyáltalán nem minősül „megnyugtató megoldásnak” a zempléni sír ügyében. miként azt egyesek vélik (ld. Élet és Irodalom. 1995. január 13. sz. 16.).